

СУЧАСНИЙ СТАН БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ НА РИНКУ ЗЕРНОВИХ

CURRENT STATE OF EXCHANGE TRADE ON THE MARKET OF GRAINS

Резнік Н.П.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри біржової діяльності і торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Ліщук Ю.А.

здобувач кафедри біржової діяльності і торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті на основі проведеного аналізу доведено, що Україна є однією з найбільших виробників зерна в Європі. Виявлено, що рівень цін на зернові за останні чотири-п'ять років значно підвищився як на світовому, так і на вітчизняному ринку, що потребує розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств через товарні біржі. Для зернових культур необхідно взяти низку заходів щодо демонополізації ринку зернових трейдерів; розроблення й упровадження системи економічних заходів, спрямованих на зацікавленість виробників у реалізації свого зерна на відкритих біржових торгах; упровадження нових біржових технологій на основі страхування цінних ризиків, гарантії виконання контрактів, хеджування.

Ключові слова: товарна біржа, фінансові інструменти, аграрна біржа, аграрний ринок, товарні деривативи.

В статті теоретично доказано, що Україна являється однією з найбільших виробників зерна в Європі. Аргументовано, що рівень цін на зернові за останні чотири-п'ять років значно підвищився як на світовому, так і на вітчизняному ринку, що потребує розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств через товарні біржі. Для зернових культур необхідно взяти низку заходів щодо демонополізації ринку зернових трейдерів; розроблення й упровадження системи економічних заходів, спрямованих на зацікавленість виробників у реалізації свого зерна на відкритих біржових торгах; упровадження нових біржових технологій на основі страхування цінних ризиків, гарантії виконання контрактів.

Ключевые слова: товарная биржа, финансовые инструменты, аграрная биржа, аграрный рынок, товарные деривативы.

In the article it is theoretically proved that Ukraine is one of the largest producers of grain in Europe. It is argued that the price level of grain in the last 4-5 years has significantly increased both in the world and in domestic markets. It is concluded that the foreign economic activity of agricultural enterprises through commodity exchanges is in need of development. For grain crops, it is necessary to take a series of measures to demonopolize the grain traders market; development and implementation of a system of economic measures aimed at the interest of producers in the sale of their grain at open stock exchanges; introduction of new exchange technologies based on price risk insurance, contract performance guarantees.

Key words: commodity exchange, financial instruments, agrarian exchange, agrarian market, commodity derivatives.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У забезпеченні розвитку аграрного сектору економіки важлива роль відведена товарній біржі як організатору ринкових взаємовідносин між учасниками аграрного ринку, що має позитивно вплинути на підвищення ефективності виробництва та збуту сільськогосподарської продукції, в тому числі зерна та зміцнити авторитет держави на світовому ринку.

За таких умов своєчасним стає вдосконалення та подальший розвиток біржового ринку зерна як базового складника вітчизняної біржової діяльності на аграрному ринку. Біржовий ринок у нашій країні не зайняв відповідного місця, як того вимагає ринкова економіка, та потребує переосмислення його ролі і призначення. Це пояснюється як відсутністю необхідних організаційно-економічних умов для його ефективного функціонування, так і відношен-

ням до біржової торгівлі потенційних її учасників, насамперед виробників зерна, продавців матеріально-технічних ресурсів, трейдерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Вагомий внесок у вивчення проблем розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції зроблений багатьма зарубіжними та вітчизняними дослідниками, серед яких: Б. Дмитрук, Р. Дудяк, О. Лактіонов, Г. Машлій, О. Мограб, Л. Примостка, Н. Резнік, П. Саблук, В. Савченко, М. Солодкий, О. Сохацька, Г. Шевченко, О. Шпичак, В. Яворська.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У період становлення та розвитку вітчизняного біржового сільськогосподарського ринку особливого значення набуває діяльність біржових організацій. Ефективне функціонування ринку біржових послуг є одним з основних чинників розвитку вітчизняної економіки.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – обґрунтування заходів удосконалення діяльності функціонування біржового ринку зерна, а саме моніторинг світового та вітчизняного ринків зернових культур та діагностика стану і тенденцій біржової торгівлі на ринку зерна в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна є однією з най-

більших виробників зерна в Європі, зібравши 60,1 млн. т у 2015 р. і 63 млн. т у 2016 р. Подібна врожайність спостерігається з 2013 р. Крім того, за останні десять років країна перетворилася на найбільшого експортера зерна в регіоні. Зернове господарство відіграє важливу роль в аграрному секторі України, забезпечуючи стабільне постачання населення хлібом і хлібобулочними виробами, а також сировиною для промислової переробки. Виробництво, переробка та експорт зерна в Україні дають суттєві грошові надходження до бюджету й є важливими секторами працевлаштування населення країни. Крім того, зернова галузь країни має суттєвий потенціал розвитку, пов'язаний передусім із наявністю багатих земельних ресурсів і достатньою кількістю кваліфікованої робочої сили. Нині потенціал зернової галузі України оцінюється у 80–100 млн. т щорічного виробництва зерна й олійних культур [1].

Ринок зерна являє собою систему товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю над його якістю та зберіганням. Суб'єктами ринку зерна є виробники зерна, підприємства зі зберігання зерна, установи державного регулювання ринку зерна, суб'єкти заставних закупок, акредитовані біржі та ін. (рис. 1) [2].

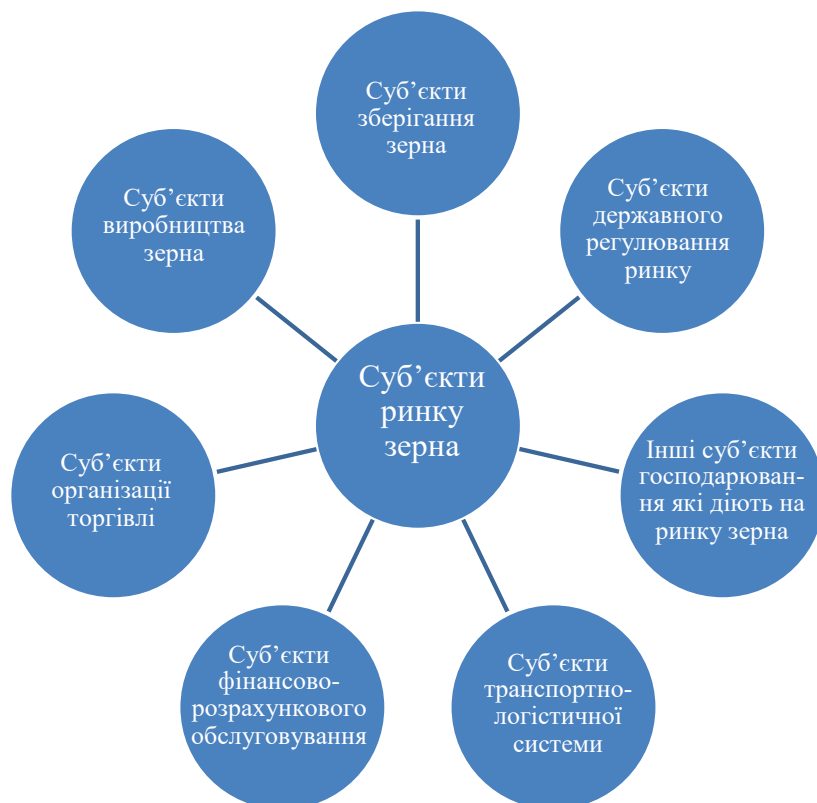

Рис. 1. Суб'єкти ринку зерна України [2]

Україна стала частиною глобального зернового ринку і визнаним гравцем – зерновиробником та експортером. Учасники ринку розходяться у прогнозах на ціни зернової культури в 2017/2018 маркетинговому році (МР). З одного боку, на ринку є запаси зернових, що поповнюються новим урожаєм, а в низці регіонів очікується високий урожай – ціни на внутрішньому ринку зернових знижуються. Але через зростання цін на паливо така тенденція може змінитися на протилежну. Оскільки обмеження на транспортування вантажів до 40 т негативно позначається на вартості сільгосппродукції, всі витрати будуть компенсуватися за рахунок ціни на зернові культури [3].

На основі прогнозів ФАО світове виробництво пшениці у 2017/2018 МР буде становити 732 млн. т, переважно за рахунок США, РФ та ЄС. Та світовий попит зернових, за прогнозами ФАО, в 2017/2018 МР буде збільшено на 1,3% від прогнозів, зроблених раніше. А от світові запаси на кінець сезону сільськогосподарських робіт у 2017 р. будуть на 1,5% нижче від попереднього прогнозу.

Американські експерти прогнозують цього року рекордну середню врожайність пшениці у світі – 33,3 ц/га, що нівелює 2,2% скорочення посівних площ, при цьому перехідні залишки зростуть на 6,1%, до рекордних 258 млн. т. В Україні ж, за оцінками експертів УКАБ, урожай зернових культур у 2016 р. очікується на рівні 59,8 млн. т, що на 0,3 млн. т менше аналогічних показників минулого року. Найбільшу частку в урожаї зернових займає кукурудза, валовий збір якої становить

27,3 млн. т. Проте підвищення попиту в 2017/2018 МР не дасть змоги наростити перехідні залишки. Водночас через скорочення посівних площ очікується зниження валового збору пшениці з 26,5 млн. т у 2015 р. до 23 млн. т цього року. Валовий збір ячменю оцінюється в 7,9 млн. т (-5% порівняно з минулим роком), що за підсумками року оцінюється у 20,5 млн. т, це на 0,6% нижче показників 2016/2017 МР. Український експорт зернових оцінюється на рівні 17,2 млн. т (+8,5%).

Падіння цін на зернові на початку нового сезону є досить традиційним. У зв'язку з інформацією про прогнозні рекорди врожаю зернових у США і високий урожай у Чорноморському регіоні вже на початок липня цього року ціни знижуються. Станом на середину липня закупівельна ціна на кукурудзу на умовах поставки EXW коливається в межах 3 900 грн./т у Луганській області та 4 900 грн./т в Одеській області, СРТ-термінал: 4500–5000 грн./т. Цінова динаміка на ячмінь дещо знизилася і коливається у межах 3580–4000 грн./т на умовах поставки СРТ-термінал та на умовах EXW від 2 960 грн./т у Луганській області до 3 475 грн./т у Миколаївській області. На ринку пшениці III класу спостерігається невелика різниця на умовах СРТ-терміналу – від 3 400 грн./т до 4 125 грн./т, у середньому ціна знизилася до 3 985 грн./т порівняно із середніми показниками у червні цього року (4 400 грн./т), на умовах EXW зниження ціни спостерігається від 3 515 грн./т у Луганській області до 4 150 грн./т в Одеській області, середня ціна становить 3 815 грн./т проти 4 100 грн./т середини червня цього року.

World Wheat, Flour, and Products Trade
July/June Year, Thousand Metric Tons

	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17 Oct	2016/17 Nov
TY Exports						
Argentina	7,450	1,675	4,200	8,860	8,000	8,000
Australia	21,269	18,339	16,575	15,782	20,500	20,500
Brazil	1,753	81	1,688	1,063	1,500	1,500
Canada	18,584	22,156	24,877	22,141	21,500	21,500
European Union	22,786	32,032	35,418	34,677	25,000	25,000
Kazakhstan	6,801	8,000	5,507	7,600	8,500	8,500
Mexico	729	1,322	1,104	1,568	1,500	1,500
Russia	11,308	18,609	22,800	25,543	30,000	30,000
Turkey	3,583	4,293	4,134	5,609	5,600	5,600
Ukraine	7,190	9,755	11,269	17,431	15,500	15,500
Others	18,117	14,726	11,228	10,034	9,947	9,997
Subtotal	119,570	130,988	138,800	150,308	147,547	147,597
United States	27,734	31,519	22,999	21,856	26,000	26,000
World Total	147,304	162,507	161,799	172,164	173,547	173,597

Рис. 2. Світові показники виробництва та продажу пшениці

Джерело: USDA

Середня ціна за тону пшениці на внутрішньому ринку України у I кварталі 2017/2018 маркетингового року прогнозується на рівні 3 700 грн./т (+6% до 2015/2016 МР), ячменю – 3 500 грн./т (+5%), кукурудзи – 3 300 грн./т (відповідає середній ціні 2016/2017 МР).

За даними Мінагрополітики, нинішнього року зібрали 63 млн. т зерна. У структурі виробництва домінуватиме кукурудза. Обсяги виробництва цього зерна оцінюються у близько 26 млн. т. Загалом урожай цього року перевищить тогорічний на 5%, або на 3 млн. т. Оскільки внутрішні потреби країни в зерні щороку становлять у межах 29 млн. т, то збільшення загального його виробництва впливає на зростання експортного потенціалу (рис. 3).

Разом із тим якісного продовольчого зерна у цьому сезоні буде менше порівняно з попереднім. Через суттєві перепади температур, рясні опади і спеку частина продовольчої пшениці за невідповідністю якісним показникам потрапила до фуражної групи. До того ж економія аграріїв на обробці посівів пшениці засобами захисту рослин призвела до ураження хворобами частини зібраного врожаю.

Вирощують пшеницю як сільськогосподарські підприємства, так і господарства населення. При цьому частка агроформувань у структурі виробництва становить майже 81%. Частка сільського населення займає близько 19–20% від загального обсягу збижжя цієї зернової культури. Торік аграрії зібрали 26,5 млн. т зерна з площі 6,7 млн. га за середньої врожайності 39,8 ц/га. Основне виробництво цієї культури зосереджено у центральних регіонах України. Так, більше за інших у 2015 р. зібрали пшениці в Харківській (2,2 млн. т), Дніпропетровській (2,0 млн. т) та Запорізькій (2,0 млн. т) областях.

Виробництво зерна у світі має позитивну тенденцію. За прогнозами USDA, у 2018/2018 маркетинговому році світове виробництво зерна (пшениці, фуражного зерна та рису) становитиме 2,55 млрд. т, що на 3,8% перевищує попередній сезон. Збільшення обсягів виробництва відбудеться в усіх групах зерна. Так, загальний урожай пшениці підвищиться на 1,2%, до 743,4 млн. т, фуражного зерна – на 6%, до 1,32 млн., рису – на 2,25%, до 481,1 млн. т. (рис. 4)

Новий зерновий сезон відзначатиметься зниженням міжнародної торговельної активності та зростанням світових запасів зерна. Очікується, що торговельний обіг зерна становитиме 383,6 млн. т, тобто на 7,2 млн. менше, ніж попереднього сезону. Своєю чергою, перехідні запаси на кінець 2017/2018 МР зростуть до 622 млн. т, або на 4%, до попереднього показника.

Пшениця є основним зерном не тільки в Україні, а й у світі. Обсяги її виробництва мають сталу тенденцію до зростання. За прогнозами Міністерства сільського господарства США (USDA), світове виробництво пшениці в 2016/2017 МР становитиме понад 734 млн. т, що на 1% перевищить рівень попереднього року.

Збільшенню виробництва сприятиме утримання врожайності на відносно високому рівні. Впродовж останніх трьох сезонів вона не опускалася нижче 3,3 т/га. При цьому площа до збирання культури збільшилася порівняно з попереднім сезоном на 2,3 млн. га та досягла майже 225 млн. га.

Одночасно зі збільшенням виробництва пшениці зросло її споживання. Разом із тим упродовж останніх трьох років спостерігався позитивний баланс надходження та використання зерна. За даними USDA, світове споживання пшениці врожаю 2015 р. буде рекордним та становитиме

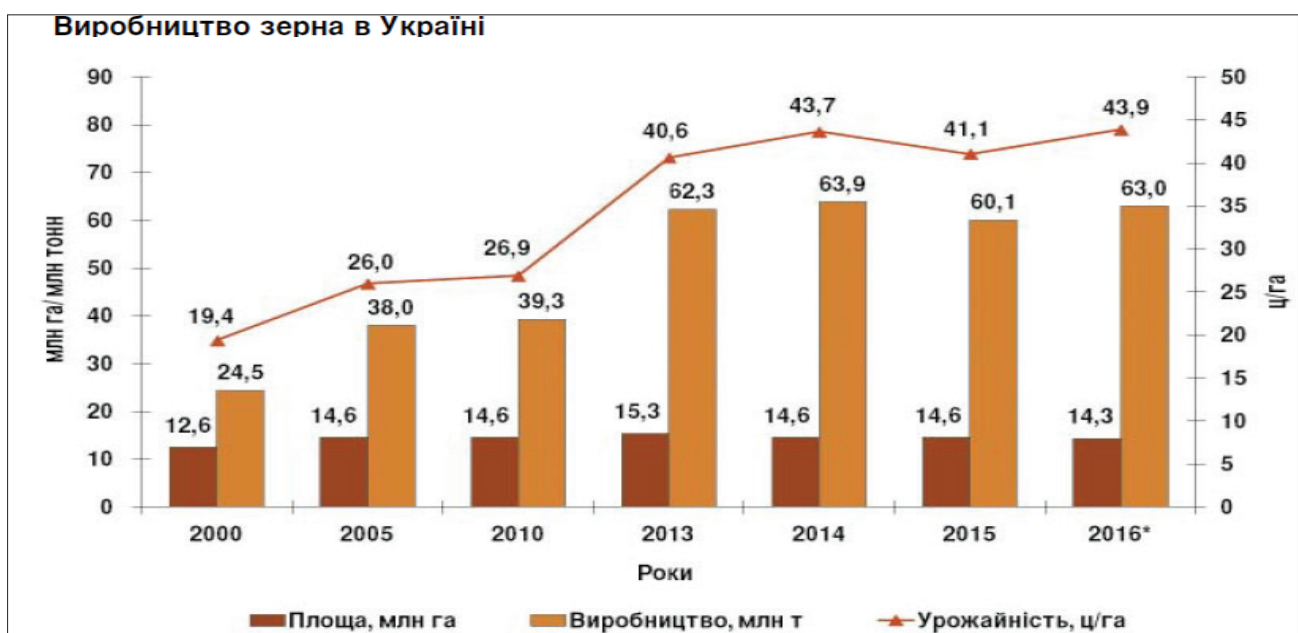

Рис. 3. Динаміка виробництва зерна в Україні [19]

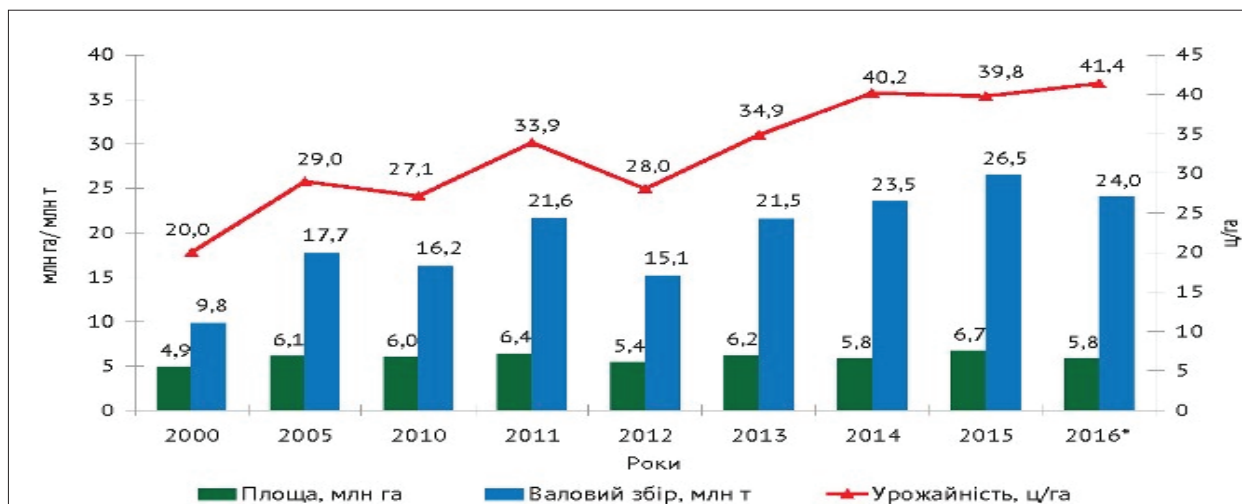

Рис. 4. Динаміка виробництва озимої пшениці в Україні

Джерело: USDA

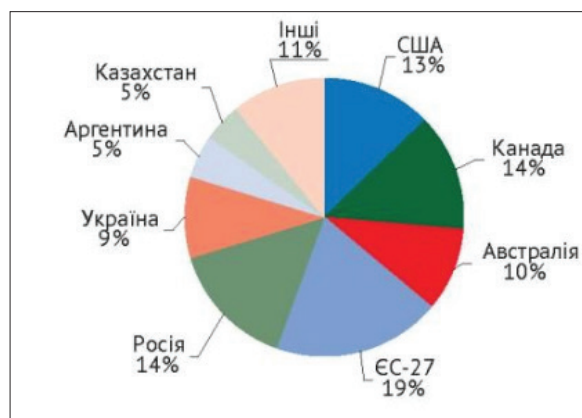

Рис. 5. Структура світового експорту пшениці в 2016/2017 маркетинговому році

Джерело: USDA

	Звітна дата	Зміна ціни за тиждень
CBOT	152,9 дол./т	+3,1 дол./т
Matif	185,5 дол./т	+1,6 дол./т
Продовольче зерно		
Україна FOB (пропозиція)	167–171 дол./т	+4 дол./т
Україна FOB (попит)	164–169 дол./т	+5 дол./т
Внутрішній ринок		
Експортно-орієнтовані компанії, СРТ-порт	4050–4300 грн/т	+100 грн/т
Переробники, СРТ-підприємство	3600–4350 грн/т	+50 грн/т
Пропозиція, EXW	3650–4500 грн/т	+50 грн/т
Фуражне зерно		
Україна FOB (пропозиція)	159–163 дол./т	+4 дол./т
Україна FOB (попит)	157–161 дол./т	+4 дол./т
Внутрішній ринок		
Експортно-орієнтовані компанії, СРТ-порт	3950–4150 грн/т	+100 грн/т
Переробники, СРТ-підприємство	3000–3750 грн/т	-
Пропозиція, EXW	3250–4000 грн/т	-

Рис. 6. Дані біржових показників ринку по пшениці

Джерело: Рігуа звіт

майже 708 млн. т. Це більше порівняно з минулим сезоном на 3,2 млн. т, або на 0,5%.

Попри зростання споживання зерна його світові кінцеві запаси зростають. На кінець поточного сезону вони очікуються на рекордному рівні, а саме близько 243 млн. т, що на 12% більше минулорічного.

Світова торгівля стає активнішою (рис. 5). Обсяги експортно-імпортних операцій на пшеницю досягнуть 168 млн. т. Основними покупцями на світовому ринку залишаться Єгипет, Індонезія, Алжир, країни ЄС-27 та Бразилія. Головним експортером цього зерна є країни Європейського Союзу. У поточному сезоні ЄС-27 планує продати на зовнішніх ринках 33 млн. т пшениці, що становить майже 20% світової торгівлі. Україна перебуває на шостій сходинці експортерів пшениці з очікуваним обсягом зовнішніх продажів цього зерна в поточному сезоні на рівні 15,8 млн. т.

Пшениця належить до стратегічних видів агропродукції. Від цієї культури залежать основа продовольчої безпеки та формування експортного потенціалу держави. Пшениця користується постійним попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках. Ціни на це зерно знаходяться на високому рівні, що дає можливість відшкодувати понесені витрати та в подальшому розвивати виробництво цієї культури.

На товарних біржах України здійснюється переважно (понад 80%) торгівля наявним товаром, а не стандартними контрактами на поставання товару в майбутньому (ф'ючерсні та опційні контракти). Спотові контракти – це операції з негайною поставкою товару, тобто фактично товарні біржі є організованим каналом оптової реалізації продукції, через який здійснюється купівля-продаж сільгосппродукції.

Експортний ринок України продовжив своє зростання. Середні ціни FOB на продовольчу і фуражну пшеницю з поставкою у листопаді/грудні за тиждень виросли на 1 долар на тонні. Основну підтримку ціни продовжує надавати значний попит із боку країн-імпортерів (рис. 6).

Аграрії, як і раніше, стримували реалізацію великотоннажних партій зерна з якісними показниками, що відповідають вимогам ДСТУ, очікуючи зростання цін у короткостроковій перспективі.

Рівень цін на зернові за останні чотири-п'ять років значно підвищився як на світовому, так і на вітчизняному ринку. Це сталося за рахунок багатьох чинників, зокрема й погодних умов: по-перше, значними темпами зростає попит на продукти харчування з боку великих країн-споживачів; по-друге, істотно подорожчали енергоресурси, які використовуються у сільському господарстві; по-третє, постійне зростання вартості енергетичних ресурсів змусило шукати альтернативні джерела енергії – біопаливо виробляється з таких сільськогосподарських культур, як кукурудза, жито, рапс тощо, що теж спонукає до підвищення попиту, а разом із тим і цін на сільськогосподарську продукцію.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Потребує розвитку зовнішньоекономічна діяльність сільськогосподарських підприємств через товарні біржі. Для зернових культур необхідно вжити низку заходів щодо: демонополізації ринку зернових трейдерів; розроблення й запровадження системи економічних заходів, спрямованих на зацікавленість виробників у реалізації свого зерна на відкритих біржових торгах; запровадження нових біржових технологій на основі страхування цінових ризиків, гарантії виконання контрактів; створення експортної компанії, яка буде забезпечувати 80% експорту зерна, купуючи його лише на біржовому ринку за світовими цінами з вирахуванням рентабельності (3–5%); запровадження для виробників сільськогосподарської продукції пільгового оподаткування за умови продажу 80% виробленої (задекларованої) продукції на біржовому ринку.

З кожним роком вплив міжнародних цін на ціни внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції зростає. Так, якщо порівняти динаміку цін на зернові в Україні зі світовими, то виявиться певна закономірність, коли рівень взаємодії підвищується, незважаючи навіть на відносну закритість українського ринку та високий рівень адміністративного регулювання. Ефективний товарний ф'ючерсний ринок може забезпечити вірні сигнали для спотових ринкових цін та визначає можливість отримання прибутку, який може бути гарантованим як частина торговельного процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рейтингове агентство IBI-Rating. URL: <http://ibi.com.ua> (дата звернення: 01.04.2018).
2. Слободяник А.М., Авраменко А.К. Ф'ючерсна торгівля як спосіб вирішення цінової проблеми на товарних ринках України. Агросвіт. 2018. № 7. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/7_2018/7.pdf (дата звернення: 24.04.2018).
3. Аграрна біржа. URL: <http://agrex.gov.ua/> (дата звернення: 05.04.2018).
4. Резнік Н.П. Міжнародна практика інвестування аграрного сектору. Формування ринкових відносин. 2008. № 12(91). С. 65–67. URL: http://library.cibs.ubs.edu.ua/CGI-BIN/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=&Z21ID=&I21DBN=PER_PRINT&P21DBN=PER&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=1&S21P03=A&S21STR=%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%96%D0%BA,%20%D0%9D.%20%D0%9F.